

THOMAS LARSEN BORUP
EN KØBENHAVNSK BOGTRYKKER SOM FORMSKÆRER

Af JOHS. E. TANG KRISTENSEN

I bogkunstens forfinede periode »rokokoen«, der tog sin begyndelse her i landet omkring 1740'erne og varede til henimod slutningen af århundredet, var kobberstikket ved illustrering og bogdekoration dominerende, ligesom det også var det i baroktiden. Men fremstilling af kobberstik var kostbar, og det var som oftest forfatterne selv, der måtte betale dem. Derfor er det ikke udelukkende kobberstik, man finder anvendt til udsmykning af danske bøger i denne periode. Ligesom i franske og tyske bøger finder man anvendt det billige træsnit. De danske bogtrykkere anskaffede sig større eller mindre samlinger af træskåret ornamenteringsmateriel, især rokokoornamenter, som var meget yndede. Også til egentlige illustrationer brugtes træsnit, men de fandt oftest kun anvendelse i tryk, som var beregnet på en udpræget folkelig læserkreds¹. Til sådanne tryk kan blandt andet henregnes *folkebøger*, *skillingsviser* og *etbladstryk*, således som de f. eks. er udformet i de såkaldte kistebilleder.

Det anvendte dekorations- og illustrationsmateriel er så godt som altid usigneret, og man er derfor i det store og hele uvidende om, hvem der har skåret det. Noget er af fremmed oprindelse, andet er skåret – undertiden efter fremmede forbilleder – af hjemlige træskærere, eller som de dengang kaldtes *formskærere*.

Kendskabet til danske formskærere er ikke stort. Fra begyndelsen af 1700-tallet kendes Christian Thielo og Joachim Schmetgen. Ved midten af århundredet optræder to samtidige formskærere CHRISTIAN GEORG GLASING og THOMAS LARSEN BORUP, der begge tillige var dygtige bogtrykkere. Foruden at passe deres håndværk udførte de i ledige timer alle slags træsnit, som de fandt god afsætning for hos bogtrykkere i København og provinsen². Det kunne dog ikke undgås, at der mellem dem opstod en vis konkurrence. Borup har nok været den mest produktive, og efter hans arbejder at dømme har han været en dygtig formskærer.

Træsnit fra Thomas Larsen Borups »Det menneskelige Livs Flugt eller Dødedands«. 1762. Døden griber bissekrammeren i armen.

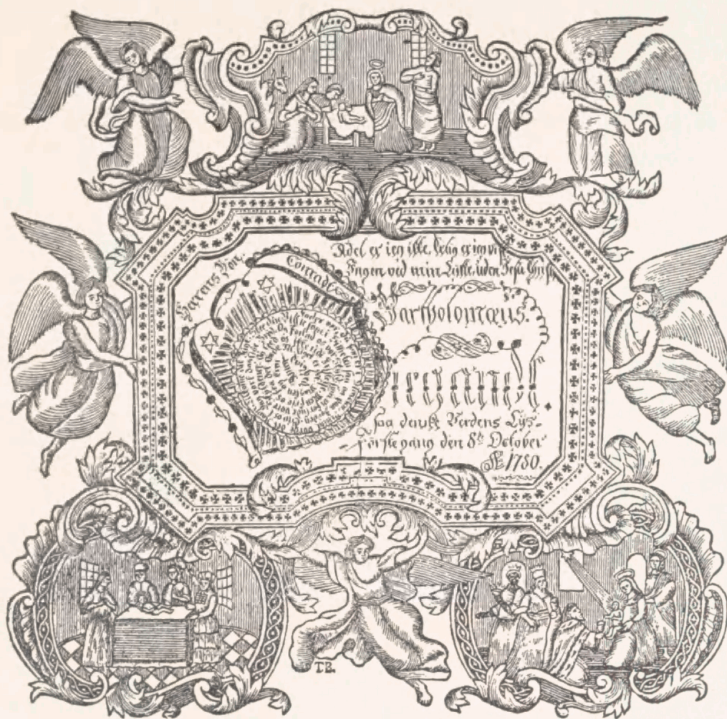
Sparsomme er de oplysninger, der haves om Thomas Larsen Borups liv og virksomhed³. Han fødtes i København den 25. marts 1726. Den 26. januar 1757 blev han gift med Rebecca Buck, døbt den 20. december 1735 i København, datter af skomagermester Simon Nicolaisen Buck og Margrethe Jacobsdatter.

Borup nedsatte sig 1756 som bogtrykker i København efter at have købt Ove Lynows trykkeri i Helliggeiststræde nr. 150 for 550 rdlr. med alt tilbehør »item fersk pumpevand i gården og frugttræer med lysthus i haven«. Han døde den 27. april 1770 og blev begravet fra Frue Kirke.

Enken giftede sig året efter den 18. oktober 1771 med bogtrykker JOHAN RUDOLPH THIELE, der 1770 havde nedsat sig som bogtrykker

Nytårsdigt med titel i rokokoramme og med indskrevet navn. (Tilhører Nationalmuseet).

S
D
 eg lækker ganske af
 Lihers til vort Grav,
 med spot vil jeg se ud,
 Lihers Lov og Gud,
 Wi hvor spot Lihers døer,
 har er i Salures. Sløer

Det kommer Liv og Lære
 vil jeg oprigtig være
 all næst og Selgers Vær
 for mig er Lærdoms Skier
 i Sinnersis hær Kommer
 spot er af troe er Kommer

Dåbslykønskning til Bartholomæus Wiegandt 1750 med træsnit af Thomas Larsen Borup. (Tilhører Nationalmuseet).

ved køb af Heidens bogtrykkeri i Peder Huitfeldtsstræde. Thiele, der herved kom i besiddelse af gården Helliggeiststræde nr. 150, flyttede sit trykkeri hertil, hvorved Borups trykkeri gik op i Thieles. Den 22. juni 1797 købte Thiele nabostedet nr. 151 for 2600 rdlr., og fra den tid har begge stederne været sæde for det Thieleske bogtrykkeri, der har frembragt så mange smukke værker³.

Thomas Larsen Borup har skåret talrige friser og vignetter i rokokostil. Sådanne er blandt andet anvendt i Thestrup: Krigs-Armatur (1756), Gunnerus: De Ugudeliges Ulyksalighed (1758) og i forskellige lejlighedsdigte (familierne Borup, Nic. Møller og Berling). Som signatur er her anvendt B. eller T. B.

Fra trykkeriet er blandt andet udgået »Det menneskelige Livs Flugt eller Døde-Dands. Forlagt og besørget til sine Landsmænds Nytte og Fornøjelse af Thomas Larsen Borup. 1762«. Bogen er forsynet med helsides, næsten kvadratiske træsnit, hvis figurer bærer 1700-tallets dragter. Træsnittene er ikke signeret, men at Borup har skåret dem, fremgår af det versificerede forord, hvoraf to af versene lyder:

De Forestillinger som Læseren her finder,
Enhver udi sin Stand om Dødens Ankomst minder,
Jeg dem møysommelig i Træ udgravet har,
Når mig en Times Tid fra andet øvrig var.

En stor Fornøjelse det skal mig foraarsage,
Om min velmente Flid min Læser vil antage,
Med saadan Kierlighed og Bifald, at jeg seer
Min Flid og Møye ey forgieves anvendt er.

Tretten helsides træsnit har Borup udført til Le Sage: Halte-Fanden (1757-58). De kaldes på titelbladet kobberstykker, og signaturen er anbragt i sats lige under randlinien.

Af specielle tryksager, der kunne købes fra Borups trykkeri, og hvortil han har skåret ornamenterne, kan nævnes folioark med påtrykte pompøse rokokorammer beregnet til lejlighedsdigte⁴. Her kan også nævnes nytårsdigte med titler i rokokorammer og med navne in blanco til udfyldning, som for eksempel »Den rette Nye-Aars Glæde overvejet i et lidet Nyt-Aars Ynske til hiertelskende Forældre. Af deres til Døden lydige (navnet in blanco). Kiøbenhavn den 1. Januarii Anno 1763«⁵. På nogle af disse ses signaturen T B sammenskrevet.

Det er sikkert rigtigt, når Rasmus Nyerup i Læsendes Aarvog 1800² skriver, at Thiele ved sit giftermål med Borups enke måtte overtage »et meget blandet oplag af større eller mindre forlagsartikler«. Dermed er nok også sagt, at en stor part af disse var jævne ting, beregnet på et bredt publikum. Borup udtrykker det selv sådan⁶:

Min Stands og Nærings Brug mig idelig forbinder,
At legge Skrifter op, som Smag og Biefald finder,
Jeg før den største Hob, end faa behage vil,
Thi Fordeels Døren ved de sidste lukkes til.

Til nogle af disse blandede sager, der udgik fra Borups officin, er det måske, Johannes Ewald hentyder i sit efterladte brudstykke »Om Almuens Oplysning«, hvori der tales om »den dels dumme, dels giftige sladder, som vore elendige skribenter, de nederdrægtigste af alle borgere for en ussel fordels skyld uden mindste samvittighed og til vore oplyste tiders skam med fuldkommen frihed udsprudle blandt vor almue fra en Borups hule«⁷.

Til trykning af datidens billedblade – de såkaldte kistebilleder – skar Borup nok sine fleste og største stokke. Men det er gået med de fleste af disse billeder, som det er gået med andre billige og folkelige tryksager i almindelighed – de er ganske simpelt kastet bort.

Borups træsnit på kistebilledernes område er lette at kende fra andre formskæreres arbejder. Linieføringen og den for ham særegne måde at fremstille himmel, jord og grønne vækster på er sikre kendemærker.

Fra hans eget officin er bevaret ca. 16 sådanne tryk⁸. I kistebilleder fra andre trykkerier genkendes hans træsnit ofte; særlig gælder det for billeder fra Thieles trykkeri, hvilket jo har sin forklaring i, at bogtrykker Johan Rudolph Thiele ved sit giftermål med Borups enke som nævnt overtog alt det Borupske materiel, deriblandt de af Borup skårne stokke⁹. Thieles trykkeri har anvendt mange af disse til flere oplag, og det er en af grundene til, at forholdsvis mange af Borups træsnit er bevaret.

Det er netop ikke så længe siden, at jeg blev opmærksom på to sådanne tryk fra Thieles trykkeri, som er trykt med stokke skåret af Borup.

For disse tryks vedkommende er man ovenikøbet så heldig stillet, at man får at vide, hvornår stokkene er skåret, idet den ene stok bærer årstallet 1766 og den anden 1767. De er således skåret få år før Borups død.

Når disse to tryk skal fremhæves her fremfor andre, der er trykt med Borups materiel, er det, fordi de har en vis kulturhistorisk interesse, idet

de viser arbejdende håndværkere omkring midten af 1700-tallet, og ganske særligt, fordi det ene har relation til boghåndværket.

De er begge dobbeltbilleder – beregnet til at klippe fra hinanden, hvilket er tilfældet med det ene. De har været af sædvanlig kistebilledstørrelse, dog er de nu en del forskåret. Det enkelte billede har en størrelse af 22,6 cm i højden og 16,7 cm i bredden. Under hvert af de fire billeder er anbragt en tospaltet tekst, og herunder angives bogtrykkerens navn og hans adresse.

Det første tryk tilhører toldkontrollør V. E. Clausen, København. Billedet til venstre viser to bogtrykkere arbejdende ved bogtrykkpressen, på hvilken ses årstallet 1766. Den ene trykker er i færd med at fjerne et trykt ark, mens den anden er ved at sværte satsen. Billedet til højre forestiller en bogbinder siddende ved sin heftelade. Hans opmærksomhed er øjensynlig mere henledt på den på jorden liggende presse end på heftningen. Trykket er håndkoloreret med douce farver i rødt, gult og blå.

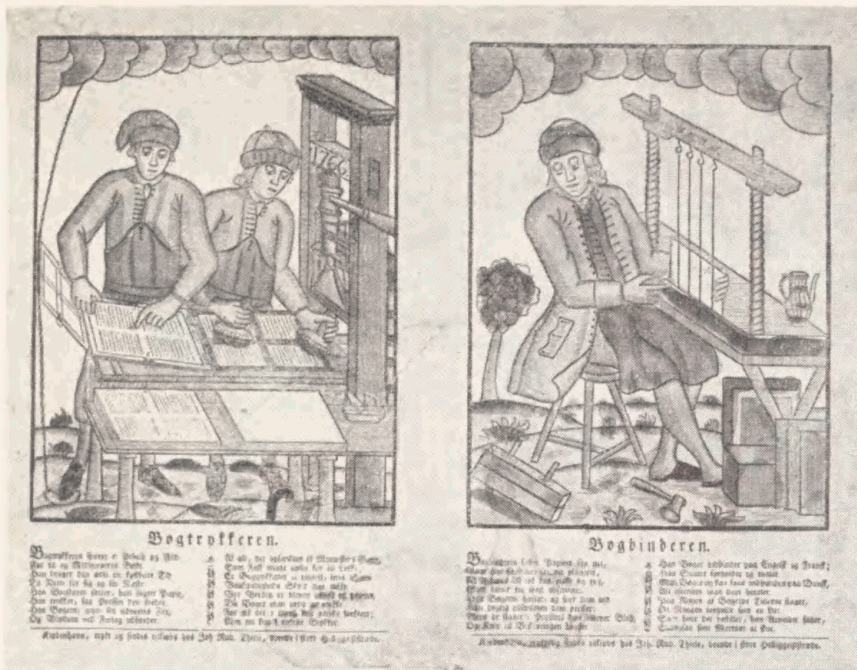
Under billederne findes følgende vers:

Bogtrykkeren

Bogtrykkeren sparer ei Arbeid og Flid
 For sit og Medborgeres Beste.
 Han bruger den ædle og kostbare Tid
 Til Nytte for sig og sin Næste.
 Han Bogstaver sætter, han fugter Papir,
 Han trykker, saa Pressen den sveder.
 Han Bøgerne giver sin udvortes Ziir,
 Og Viisdom ved Forlag udbreder.
 Af alt, der opfandtes til Menneskers Gavn,
 Som Folk maae ansee for en Lykke,
 Er Bogtrykkeriet ei ringest, hvis Savn
 Vankundigheds Skyer gjør tykke.
 Vor Verden er blevet oplyst og poleert,
 Da Bøger man lærte at trykke.
 Før gik det i alting fast ganske forkeert;
 Men nu kun i enkelte Stykker.

Bogbinderen

Bogbinderen falsker Papiret saa net,
 Naar han først har samme planeret,
 At Arkenes Aftryk kan passe sig ret,
 Som bliver for først observeret.
 Han Bøgerne hæfter, og syer dem ind.
 Han dygtig tilsammen dem presser;

Kistebillede, trykt i Thieles bogtrykkeri med træsnit af Thomas Larsen Borup 1766, forestillende to bogtrykkere og en bogbinder. (Tilhører toldkontrollør V. E. Clausen, København).

Mens de staaer i Pressen, han tillaver Bind,
 Og Kniv til Beskiæringen hvesser.
 Han Bøger indbinder paa Engelsk og Fransk;
 Han Snittet forgylder og maler.
 Man Bøger og kan faae indbunden paa Dansk,
 Alt eftersom man dem betaler.
 Paa Ryggen af Bøgerne Titlerne staaer,
 Og Ryggen forgyldt som en Lue.
 Som hver det bestiller, han Arbeidet faaer,
 Endogsaa som Marmor at skue.

Det andet tryk tilhører købstadmuseet »Den gamle By« i Aarhus. På dette viser billedet til venstre en drejer siddende ved sit vippelad i færd med at dreje en aflang genstand. Ved siden ses en færdiggjort garnvinde. På billedet til højre ses en travlt arbejdende snedker ved sin høvlebænk. I baggrunden til højre står et skab på ben med årstallet 1767. Trykket er håndkoloreret med douce farver i brunt og blå.

Under billederne findes følgende vers:

Dreyeren

Det Haandværk at dreye er nyttigt og net,
 Naar Kunsten til Hielper det kalder,
 Men det i sig selv er dog ikke saa let,
 Som det til Anseelse falder.
 Hos Dreyeren Rokke og Teene man faaer,
 Paa hvilke de Flittige spinder,
 Til Lærred og andet af Hør og af Blaaer,
 Saavel som Garnhasper og Vinder.
 Han dreyer og mere, som jeg ikke kan
 Paa dette Blad samlet opregne;
 Men hvo som behager, kan melde sig an,
 Der Dreyeren er allevegne.
 Han Rokke ei dreyer til rige Folk mest,
 Det er kun den Nøgne som spinder,
 Thi Verden af Uorden fordreyet saavist,
 At Dreyeren meget ei vinder.

Snedkeren

Her Snedkeren sees ved sin Høvlebænk staae,
 Hvor Skrubhøvl og Slethøvl han fører,
 For Brædterne jevne og glatte at faae,
 Med mere hans Haandværk tilhører.
 Han udi sin Haandværk anvender al Flid,
 Det nyttigt og ziirligt kan blive.
 Den Forskiel paa vor og paa Fædrenes Tid
 Os derom Beviis nok kan give.
 Vel Snedkeren fordem Indlegning forstod;
 Men den mere kunstig nu findes.
 Consoler, Commoder og Skabe paa Fod
 Nu zires, saa Øyet forblindes.
 Man Dommedags Arbeide snedkrede før,
 Af Ege og tykkeste Planker.
 Nu derimod man det for Øynene gjør,
 Thi Moden fordrager ei Skranker.

Disse to Thiele-tryk, der – så vidt mig bekendt – kun eksisterer i de samme eksemplarer, er uden tvivl led i en serie håndværkerbilleder, hvortil Thomas Larsen Borup har skåret stokkene. Skulle det lykkes at finde flere til denne serie hørende billeder, ville det være meget velkomment.

NOTER

- ¹ LAURITZ NIELSEN: Den danske Bog, 1941, s. 144.
- ² Læsendes Aarbog, 1800, s. 79.
- ³ RICHARD PAULLI om Thomas Larsen Borup i WEILBACHS Kunstnerleksikon, I, 1947, s. 138, CAMILLUS NYROP: Den danske Boghandels Historie, II, 1870, s. 69, og R. BERG: Danmarks Bogtrykkere gennem 450 Aar (Aarbog for dansk Bogtryk, 1929, s. 38).
- ⁴ WEILBACHS Kunstnerleksikon, I, 1947, s. 138.
- ⁵ Eksemplar i Nationalmuseets 3. afdeling (arkivkasse).
- ⁶ Fra det versificerede forord til Dødedansen.
- ⁷ JOHANNES EWALD: Samtlige Skrifter, VIII, 1854, s. 189, 234.
- ⁸ JOHS. E. TANG KRISTENSEN: Danske Kistebreve (Sprog og Kultur, X, 1941, s. 124; XVI, 1948, s. 75).
- ⁹ JUST MATHIAS THIELE: Af mit Livs Aarbøger, I, 1917, s. 9.